

DOI: 10.59560/18291155-2026.3-242

ԳԵՎՈՐԳ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ
Ռուս-հայկական համալսարանի
իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի
ամբիոնի հայցորդ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՆՈՐՄԵՐԻ ԵՎ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՆՈՐՄԵՐԻ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ. ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԵՎ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ-ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ամփոփագիր

Հոդվածում իրականացվել է սահմանադրական իրավունքի նորմերի և միջազգային պայմանագրերի իրավունքի նորմերի հարաբերակցության համակարգային պատմաիրավական, տեսական և համեմատական-իրավական վերլուծություն: Հետազոտության **առարկան** ներպետական սահմանադրական կարգավորումների և միջազգային պայմանագրային պարտավորությունների փոխգործակցության կառուցակարգերն են, իսկ **նպատակը**՝ ազգային իրավական համակարգում, մասնավորապես՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության համատեքստում, դրանց արդյունավետ ու օպտիմալ փոխհարաբերության մոդելի բացահայտումը:

Աշխատանքում մանրամասն քննության են ենթարկվել դուալիստական և մոնիստական տեսությունների պատմական էվոլյուցիան, Եվրոպական միության իրավունքի յուրահատուկ բնույթը, ինչպես նաև միջազգային պայմանագրերի նորմերի գերակայության դրսևորումները արտասահմանյան մի շարք երկրների (Գերմանիա, Հունաստան, Բուլղարիա, Իսպանիա) սահմանադրական պրակտիկայում:

Հետազոտության արդյունքում հիմնավորվել է, որ ժամանակակից ինտեգրացիոն գործընթացների պայմաններում իշխող հարաբերակցությունը դուրս է եկել «դուալիզմ ընդդեմ մոնիզմի» ավանդական դիխոտոմիայից և հենվում է փոխլրացման, համակարգային ներդաշնակության ու համադրելիության կանխավարկածի վրա: Հոդվածում ցույց է տրված, որ ներպետական օրենքների նկատմամբ վավերացված միջազգային պայմանագրերի նախապատվությունը չի նվազեցնում Սահմանադրության բարձրագույն իրավաբանական ուժը, քանի որ հենց

Սահմանադրությունն է հանդիսանում պետության ինքնիշխանությունը երաշխավորող նախնական իրավական «զտիչը»:

Միաժամանակ, վերլուծվել է մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային մարմինների (մասնավորապես՝ ՄԻԵԴ-ի) պրակտիկայի ինկորպորացիայի դերը, որը հանգեցնում է սահմանադրական նորմերի դինամիկ զարգացմանն ու «բաց սահմանադրականության» ձևավորմանը՝ միաժամանակ պահպանելով ազգային իրավական ինքնությունը:

Հիմնաբառեր. սահմանադրական իրավունք, միջազգային պայմանագրեր, իրավական համակարգերի հարաբերակցություն, դուալիզմ և մոնիզմ, Սահմանադրության բարձրագույն իրավաբանական ուժ, համադրելիության կանխավարկած, բաց սահմանադրականություն:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Թեմայի արդիականության հիմնավորումը: Ժամանակակից աշխարհաքաղաքական զարգացումների, ինտեգրացիոն գործընթացների խորացման և մարդու իրավունքների համընդհանուր պաշտպանության անհրաժեշտության պայմաններում առանցքային նշանակություն է ստանում ներպետական և միջազգային իրավունքի նորմերի փոխգործակցության ապահովումը: Սահմանադրական իրավունքի և միջազգային պայմանագրերի իրավունքի նորմերի հարաբերակցության հիմնախնդիրը յուրաքանչյուր ինքնիշխան պետության իրավական համակարգի կայունության և իրավունքի գերակայության երաշխավորման ողնաշարն է:

Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում այս հարցադրումն ունի ինչպես տեսական, այնպես էլ գործնական-իրավակիրառական առաջնահերթություն: ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասով ամրագրված դրույթը, ըստ որի՝ վավերացված միջազգային պայմանագրերի և օրենքների նորմերի միջև հակասության դեպքում կիրառվում են միջազգային պայմանագրերի նորմերը, պահանջում է համակարգային վերլուծություն: Այդպիսի կարգավորումը չպետք է ընկալվի լոկ որպես կոլիզիոն տեխնիկական կանոն. այն սահմանադրական կարգի հիմունք է, որը սահմանում է պետության ինքնիշխանության, Սահմանադրության բարձրագույն իրավաբանական ուժի և ստանձնած միջազգային պարտավորությունների բարեխիղճ կատարման (*pacta sunt servanda*) փոխհարաբերակցության սահմանները:

Միևնույն ժամանակ, «դուալիզմ ընդդեմ մոնիզմի» ավանդական տեսական դիխոտոմիան ժամանակակից սահմանադրական արդարադատության պրակտիկայում տեղի է տալիս «բաց սահմանադրականության» և համադրելիության կանխավարկածի հայեցակարգերին: Միջազգային մարմինների (մասնավորապես՝

ՄԻԵԴ-ի) պրակտիկայի ինկորպորացիան (ՀՀ Սահմանադրության 81-րդ հոդված) ազգային իրավակիրառ պրակտիկայում առաջացնում է սահմանադրական նորմերի դինամիկ մեկնաբանման անհրաժեշտություն՝ չխաթարելով ազգային իրավական ինքնությունը: Այս ամենը պայմանավորում է թեմայի համալիր պատմահրավական, տեսական և համեմատական-իրավական հետազոտության անհրաժեշտությունն ու բարձր արդիականությունը:

Հետազոտության նպատակը: Աշխատանքի հիմնական նպատակն է սահմանադրական իրավունքի նորմերի և միջազգային պայմանագրերի իրավունքի նորմերի հարաբերակցության պատմական էվոլյուցիայի, տեսական հայեցակարգերի և արտասահմանյան առաջադեմ փորձի համեմատական վերլուծության հիման վրա բացահայտել դրանց օպտիմալ փոխգործակցության մոդելը Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավակարգում:

Հետազոտության խնդիրները: Նշված նպատակին հասնելու համար աշխատանքում առաջադրվել են հետևյալ կոնկրետ խնդիրները.

1. Ուսումնասիրել սահմանադրական և միջազգային իրավունքի նորմերի հարաբերակցության պատմահրավական զարգացումն ու ակունքները նախակապիտալիստական և միջնադարյան ժամանակաշրջաններից մինչև ժամանակակից փուլ:

2. Բացահայտել դուալիստական և մոնիստական (արմատական ու չափավոր) տեսությունների էությունը, դրանց գործառնական նշանակությունը, ինչպես նաև «ռեալիստական դուալիզմի» ու «համադրելիության կանխավարկածի» ժամանակակից ընկալումները:

3. Կատարել համեմատական-իրավական վերլուծություն՝ քննության ենթարկելով միջազգային պայմանագրերի և ներպետական իրավունքի հարաբերակցության սահմանադրական կարգավորումները արտասահմանյան երկրներում (Գերմանիա, Հունաստան, Բուլղարիա, Իսպանիա), ինչպես նաև Եվրոպական միության իրավունքի առանձնահատուկ բնույթը:

4. Վերլուծել ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ, 81-րդ և 116-րդ հոդվածների իրավական բովանդակությունը՝ բացահայտելով Սահմանադրության բարձրագույն իրավաբանական ուժի (որպես իրավական «զտիչի») և օրենքների նկատմամբ վավերացված միջազգային պայմանագրերի նախապատվության հավասարակշռումը:

5. Հետազոտել նախնական սահմանադրական վերահսկողության դերն ու միջազգային մարմինների պրակտիկայի ազդեցությունը ազգային սահմանադրական արդարադատության և «բաց սահմանադրականության» ձևավորման վրա:

Սահմանադրական իրավունքի նորմերի և միջազգային պայմանագրերի նորմերի հարաբերակցությունը յուրաքանչյուր պետության իրավական համակարգի առանցքային հիմնախնդիրներից է: Անշուշտ, պատմության ժամանակակից փուլում նկատվող միջազգային և ներպետական իրավունքի նորմերի մերձեցման միտումները պայմանավորված են աշխարհաքաղաքական ինտեգրացիոն գործընթացներով և մարդու իրավունքների համընդհանուր պաշտպանության անհրաժեշտությամբ: Հետևաբար, այս փոխգործակցության համատեքստում վճռորոշ է սահմանադրական կարգավորումների դերը:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ «Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրերի և օրենքների նորմերի միջև հակասության դեպքում կիրառվում են միջազգային պայմանագրերի նորմերը»:

Ակնհայտ է, որ սահմանադրական իրավունքի համակարգում նման դրույթի ամրագրումն ինքնին անհրաժեշտ է ընկալել ո՛չ միայն որպես համընդհանուր իրավական սկզբունք և ո՛չ միայն որպես կոլիզիոն տեխնիկական կանոն, այլև՝ սահմանադրական կարգի հիմունք:

Ուստի, հիշատակված հարցի համակարգային հետազոտությունը կարևոր նշանակություն ունի ոչ միայն իր ծագումնաբանության, այդ թվում՝ պատմաիրավական զարգացման համատեքստում, այլև կատարելով համեմատական-իրավական վերլուծություն՝ դրանով կարևորել ներպետական իրավունքի և միջազգային պայմանագրերի իրավունքի փոխհարաբերությունների կարգավորման միջազգային փորձի նշանակությունը:

Որպես կանոն, միջազգային պարտավորությունների կամավոր կատարման սկզբունքը չափազանց ընդհանուր բնույթ ուներ ոչ վաղ անցյալում և այն չէր արտահայտում ներպետական իրավունքի ու միջազգային պայմանագրերի իրավունքի փոխհարաբերությունների ամբողջական հայեցակարգը: Եվ այդ առումով բաց էր մնում այն հարցի պատասխանը, թե միջազգային պայմանագրերի իրավունքի և ներպետական իրավունքի փոխհարաբերության որ մոդելը կարող է առավել ընդունելի դիտարկվել Հայաստանի Հանրապետության համար: Անշուշտ, տարբեր հետազոտողների կարծիքներն ու մոտեցումները տվյալ խնդրի վերաբերյալ միանշանակ չեն:

Անդրադարձ կատարելով միջազգային պայմանագրերի և ներպետական իրավունքի փոխհարաբերության բնույթի ու նշանակության հիմնախնդրին՝ անհրաժեշտ է այն դիտարկել պատմաիրավական վերլուծությունների պրիզմայի համատեքստում:

Այսպես, հիշատակված իրավական երկու համակարգերի իրավունքի փոխհարաբերության հարցը ծագել է միջազգային իրավունքի ձևավորմանը զուգահեռ: Սակայն նախակապիտալիստական ժամանակաշրջանում այն լուրջ

գիտական վեճերի առարկա չէր դառնում, ինչը հիմնականում պայմանավորված էր նրանով, որ պետության գլուխը (միապետը) իր ձեռքում էր կենտրոնացնում ինչպես օրենսդիր իշխանությունը, այնպես էլ միջազգային պայմանագրեր կնքելու իրավասությունը, ինչը նվազեցնում էր օրենքի և պայմանագրի միջև կոլիզիաների հավանականությունը[1]:

Այդուհանդերձ, պատմությանը հայտնի են վիճահարույց իրավիճակներ: Օրինակ՝ XIV դարում Լիտվայի Մեծ Իշխանության ներպետական իրավունքի և Ռուսաստանի հետ կնքված պայմանագրի միջև առաջացավ հակասություն. Լիտվայի իշխանը հրաժարվեց իր կնոջ՝ Մոսկվայի մեծ իշխան Իվան III-ի դստեր (Ելենայի) համար ուղղափառ եկեղեցի կառուցել՝ վկայակոչելով ներպետական արգելքը:

Պրոֆեսոր Վ.Է. Գրաբարի դիտարկմամբ՝ Իվան III-ը պնդում էր պայմանագրային պարտավորության գերակայությունը՝ նշելով, որ կողմերը համաձայնել են դստեր՝ իր հավատքը պահպանելու իրավունքին[2]: Այս օրինակը վկայում է, որ նույնիսկ միջնադարում ձևավորվում էր միջազգային պայմանագրերի բարեխիղճ կատարման (pacta sunt servanda) սկզբունքի գերակայության ընկալումը:

Հիմնախնդիրը համակարգված հետազոտման առարկա դարձավ XIX դարի երկրորդ կեսից, երբ ամրապնդվեց պետությունների ինքնիշխան հավասարության սկզբունքը և ակտիվացավ միջպետական համագործակցությունը:

Այնուհետև, միջազգային պայմանագրերի իրավունքի և ներպետական իրավունքի փոխհարաբերության հարցի հետազոտության արդյունքում կարևորվեց դուալիստական և մոնիստական հայեցակարգերի առկայությունն ու դրանց գործառնական նշանակությունը:

Ընդ որում, մասնագիտական գրականության մեջ այս հայեցակարգերի հարաբերակցության շրջանակում մոնիստականն իր հերթին դրսևորվում է հետևյալ հիմնական տեսական մոտեցումներով. ա) երբ ներպետական իրավունքն ունի գերակայություն միջազգային պայմանագրերի իրավունքի նկատմամբ, և բ) երբ միջազգային պայմանագրերի իրավունքն ունի գերակայություն ներպետական իրավունքի նկատմամբ[3]:

[1] Տե՛ս **Миронов Н.В.** Соотношение международного договора и внутригосударственного закона // Советский ежегодник международного права, 1965; **Пастухова Л. В.** Право международных договоров. – Симферополь, 2020, էջ 68:

[2] Տե՛ս **Грабарь В.Э.** Материалы по истории литературы международного права в России. - М., 1958, էջ 2: **Стародубцев Г.С.** Международно-правовая наука на постсоветском пространстве // Энциклопедия права. Том 2. № 1. 2014:

[3] Տե՛ս **Батычко В.Т.** Международное право: Соотношение внутригосударственного и международного права: Конспект лекций. - Таганрог, 2011. http://www.aup.ru/books/m232/2_3.htm

Նախ, անհրաժեշտ է նկատել, որ XIX դարի վերջին ձևավորված այս հայեցակարգի հիմնադիրները (Գ. Տրիպել, Դ. Անցիլոտտի, Լ. Օպպենհայմ) միջազգային և ներպետական իրավունքը դիտարկում էին որպես երկու ինքնուրույն իրավական համակարգեր, որոնք չեն գտնվում որևէ ձևով մեկը մյուսի նկատմամբ ենթակայության ներքո[1]:

Սկզբնական շրջանում դուալիստական տեսության կողմնակիցները ընդգծում էին այս համակարգերի ոչ այնքան փոխկապակցվածությունը, որքան դրանց տարբերությունն ու ինքնուրույն լինելը: Այս տեսության հիմքում ընկած էր այն թեզը, ըստ որի՝ միջազգային պայմանագրերի և ներպետական իրավունքը շոշափելիորեն տարբերվում են միմյանցից, նախ և առաջ՝ իրենց կարգավորման առարկայով (համապատասխանաբար՝ միջպետական և ներպետական հարաբերություններ) և աղբյուրներով (միջազգային պայմանագիր/սովորույթ և ներպետական ակտեր):

Այսպես, եթե ներպետական իրավունքը որոշվում էր պետության իրավական համակարգով, սահմանափակվում էր պետության տարածքով և ուղղված էր ընդհանուր բնույթի իրավական հարաբերությունների կարգավորմանը, որոնք ծագում են պետության քաղաքացիների միջև կամ պետության և իր քաղաքացիների միջև:

Բացի դրանից, միջազգային պայմանագրերի և ներպետական իրավունքը տարբերվում են նաև իրավունքի իրենց աղբյուրներով, մասնավորապես, եթե միջազգային պայմանագրերի իրավունքի աղբյուրներն են՝ միջազգային սովորույթը, միջազգային պայմանագրերը, ապա ներպետական իրավունքի աղբյուր են դիտարկվում տվյալ պետության սահմաններում ընդունված իրավական ակտերը:

Այսինքն, դուալիստական տեսությունը միջազգային իրավական նորմերի ձևավորումը բացատրում է պետությունների համընդհանուր այն կամքի արտահայտմամբ, որը դրսևորվում է միջպետական հարաբերություններում իրավաստեղծ համաձայնագրերում: Հետևաբար, դուալիստական տեսության ներկայացուցիչները, ըստ էության, գտնում են, որ միջազգային պայմանագրերի իրավունքը ո՛չ ամբողջությամբ, ո՛չ մասնակի չի կարող լինել ներպետական իրավունքի մաս:

Իր հերթին, ներպետական իրավունքի շրջանակում նույն պետությունը չի կարող իրեն վերապահել իրավասություն փոփոխելու կամ ստեղծելու միջազգային պայմանագրերի իրավունքի նորմեր: Այս առումով, արդարացի է պրոֆեսոր Լ.Ա. Կամարովսկու այն պնդումը, որ. «(...) անհրաժեշտ է խիստ տարանջատել

[1] Տե՛ս **Степкин Е.Ю.** Соотношение норм конституционного права России и международного права при обеспечении личных прав человека и гражданина. Дисс. д-ра юрид. наук. – М., 2004, էջ 77:

ներպետական իրավունքը միջազգային պայմանագրերի իրավունքից՝ պայմանավորված դրանց շփման տարբեր ոլորտներով, ինչպես նաև անթույլատրելի է ոչ միայն պետական սկզբունքները տեղափոխել միջազգային իրավական հարթակ՝ դրանով փորձելով լեգիտիմացնել, այնպես էլ՝ միջազգային պայմանագրերի իրավունքի միջոցներով աջակցել պետական որևէ կարգերի»[1]:

Դուալիստական այս տեսության ժամանակակից կողմնակիցները նաև կարծում են, որ միջազգային պայմանագրերի իրավունքը և ներպետական իրավունքը որպես իրավական համակարգեր, երբեք չեն կարող միմյանց հակասել կամ մտնել հակասության մեջ: Անշուշտ, չպետք է բացառել այնպիսի իրավիճակներ, երբ միջազգային պայմանագրերով ստանձնած պարտավորություններին հակասելու կամ այդ պարտավորությունների կատարման «անկարողության» պարագայում՝ պետությունները վարվեն այնպես, ինչպես պահանջում է միջազգային պայմանագրերի իրավունքը[2]:

Ի սկզբանե, դուալիստական տեսությունն արտացոլում է միջազգային պայմանագրերի իրավունքի և ներպետական իրավունքի հարաբերակցության շրջանակները՝ առանց թերագնահատելու երկու համակարգերի փոխկապակցվածության առկայության հանգամանքը: Պատահական չէ, որ այս հայեցակարգի կողմնակիցները հաճախ փնտրում են միջոցներ՝ վերացնելու այդ համակարգերի միջև առաջացած հակասությունները: Այս առումով հայեցակարգային և գործառնական նշանակություն ունի պրոֆեսոր Պ. Ռադոյովի՝ այսպես կոչված «ռեալիստական դուալիզմի» տեսությունը, ըստ որի անհրաժեշտ է ընդունել ոչ միայն այդ համակարգերի միջև հնարավոր հակասությունների առկայությունը, այլև՝ ի վերջո, դրանք լուծել բացառապես միջազգային իրավունքի օգտին, այնքանով, որքանով հակառակ մոտեցումը կնշանակեր դրա ժխտումը[3]:

Անհրաժեշտ է նաև նկատել, որ առանձին իրավաբաններ դուալիստական տեսության շրջանակում դիտարկում են այնպիսի մոտեցումներ, որոնք «հենվում են պետությունների ինքնիշխանության երաշխավորման վրա և արտացոլում միջազգային հարաբերությունների համընդհանուր-ժողովրդավարական բնույթը»[4]:

Մյուս կողմից՝ այս տեսության մեկ այլ խումբ կողմնակիցներ թեև միջազգային պայմանագրերի իրավունքը և ներպետական իրավունքը դիտարկում են որպես

[1] Տե՛ս **Камаровский Л.А.** Основные вопросы науки международного права. - М., 1892, էջ 142. https://studfile.net/preview/16829739/

[2] Այդպիսի տեսակետ է արտահայտել բրիտանացի Ջ. Ֆիցմորիսը, մանրամասն տե՛ս. **Futzmaurice J.** The general principles of International Law // Pdc, 1957-11:

[3] Տե՛ս **Радойнов П.** Международно-правовые проблемы экономической интеграции. - София, 2-е изд., 2018, էջ 59:

[4] Այս տեսակետին համակարծիք են նաև Է. Ամետիսովը, Վ. Բուտկևիչը, Ա. Գավերդովսկին, Ռ. Մյուլլերսոնը, Ե. Ուսենկոն, Ս. Չերնիչենկոն և այլոք:

ինքնուրույն իրավական համակարգեր, այդուհանդերձ գտնում են, որ այդ համակարգերը իրար հետ սերտ կապված են և անմիջական ազդեցություն կամ ներգործություն ունեն միմյանց նկատմամբ:

Այս առումով, ուշադրության է արժանի պրոֆեսոր Ե.Տ. Ուսենկոյի տեսակետը, ըստ որի՝ «(...) իրավական այդ երկու համակարգերի միջև կապը գերակայության և ենթակայության բնույթ չունի, և բնութագրվում է խիստ համակարգված, համատեղ գործողության ոլորտում դիտարկվող օբյեկտների միջև փոխհամաձայնեցված և փոխլրացնող հատկությամբ»[1]:

Միաժամանակ, դուալիստական տեսության առանձին ներկայացուցիչներ պնդում են, որ իրավական այս համակարգերի նորմերի միջև կարող են առաջանալ հակասություններ, սակայն դրանք կարող են լուծվել պետությունների միջև խաղաղ միջոցներով միջազգային վեճերի կարգավորման կամ միջազգային իրավական պատասխանատվության ինստիտուտի շրջանակում: Այսպես, միջազգային իրավունքի պրոֆեսոր Ք. Ռայթը նշում է. «Պետք է ընդունել դուալիստական տեսակետի առկայությունը, քանի որ միջազգային դատարանները կիրառում են միջազգային պայմանագրերի իրավունքի նորմեր, իսկ ազգային դատարանները՝ ազգային իրավունքի նորմեր»[2]:

Միջազգային պայմանագրերի իրավունքի և ներպետական իրավունքի հարաբերակցության հաջորդ կարևոր տեսությունը «մոնիստականն» է, որը մի դեպքում, դրսևորվում է միջազգային պայմանագրերի իրավունքի նկատմամբ ներպետական իրավունքի գերակայությամբ, մեկ այլ դեպքում՝ ներպետական իրավունքի նկատմամբ միջազգային պայմանագրերի իրավունքի գերակայության վերաբերյալ մոտեցումներով:

Միաժամանակ, մասնագիտական գրականության մեջ շրջանառվող այսպես կոչված՝ «արմատական» մոնիստական տեսության ներկայացուցիչները ղեկավարվում են այն կանխավարկածով, որ գոյություն ունեն «բարձրագույն իրավակարգով» օժտված միջազգային պայմանագրերի իրավունքի համակարգեր և այսպես կոչված՝ «ստորադաս իրավակարգով» օժտված ազգային իրավական համակարգեր[3]: Այս տեսության կողմնակիցները գտնում են, որ չնայած դրանք գտնվում են մեկ միասնական համակարգում, այնուամենայնիվ ունեն աստիճանակարգված ենթակայություն, ընդ որում, եթե այդ աստիճանակարգվածության ստորին մասում են վարչական ակտերը և դատական

[1] Տե՛ս **Усенко Е.Т.** Соотношение и взаимодействие международного и национального права и Российская Конституция // МЖМП. 1995. № 2, էջ 14:

[2] Цит. по: Каланда В.А. О трансформации норм международного права в правовую систему РФ // МЖМП, 1994, №3, էջ 48:

[3] Տե՛ս **Kelsen.** General Theory of Law. Cambrigde, 1945; Principles of International Law. - New York, 1967, վերահրատարկված, 2011, էջ 158:

մարմինների որոշումները՝ միջազգային նորմերի հետ պարտադիր համապատասխանության պայմանով, ապա վերևի մասում իրենց առանցքային դերն ունեն միջազգային իրավական նորմերը՝ չգտնվելով իրավական որևէ նորմի հետ պարտադիր համապատասխանության մեջ[1]:

Ինչ վերաբերում է այսպես կոչված՝ «չափավոր» մոնիստական տեսության ներկայացուցիչների մոտեցումներին, ապա վերջիններս դիտարկում են միջազգային պայմանագրերի նորմերի առաջնահերթությունը այն պայմանով, որ միջազգային իրավունքի նորմերին հակասող ազգային օրենսդրության նորմերը ինքնաբերաբար անվավեր են ճանաչվում, և այդ առումով նրանք պետության դերը տեսնում են միջազգային պայմանագրերի իրավունքի նորմերի՝ ազգային իրավական համակարգում փոխակերպելու գործընթացին նպաստելը[2]:

Ժամանակակից սահմանադրական և միջազգային պայմանագրային հարաբերություններում ներպետական իրավունքի նկատմամբ միջազգային պայմանագրերի իրավունքի գերակայության ճանաչումը առանձին հեղինակների կողմից ընկալվում կամ փոխկապակցվում է որպես պետության ինքնիշխանության սահմանափակում կամ այդ ինքնիշխանությունից ամբողջական հրաժարում՝ այսպիսով հանգեցնելով «համաշխարհային պետության» և «համաշխարհային իրավունքի» ստեղծման գաղափարի առաջմղմանը: Այսպես, ամերիկացի իրավագետներ Մ. Մակդուգալը և Մ. Ռայզմանը նշում են, որ «գիտատեխնիկական առաջընթացը մարդկությանը մղում է ավելի սերտ կապերի հաստատմանը, որի արդյունքում պետությունները դեռևս մնում են միջազգային պայմանագրերի ասպարեզում, սակայն այդ ասպարեզում մեծանում է ֆիզիկական անձանց դերակատարումը, և այդ հանգամանքով պայմանավորված անհրաժեշտություն է առաջանում ստեղծել «համաշխարհային պետություն», որը կծառայի երկակի նպատակին, այն է՝ մարդու իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված համընդհանուր իրավական համակարգի հաստատում և համաշխարհային տոտալիտար պետության ստեղծման փորձերի կանխում»[3]:

Պետք է նշել, որ հիշյալ գիտնականներն ընդհանուր առմամբ մատնանշում են համաշխարհային համայնքի ձևավորման որոշ միտումներ, սակայն ներկայիս միջազգային հարաբերությունների պայմաններում «համաշխարհային պետության» և «համաշխարհային իրավունքի» ստեղծման գաղափարը կարծես թե ուտոպիստական բնույթ է կրում:

[1] Տե՛ս **Буткевич В.Г.** Соотношение внутригосударственного и международного права. - Киев, 1981, էջ 25:

[2] Տե՛ս **Scelle G.** Cours de droit international public. Paris. 1948. P. 104:

[3] Մեջբերումը կատարված է գրքից՝ **Карташкин В.А.** Права человека в международном и внутригосударственном праве. - М., 2005, էջ 18.:

Անհրաժեշտ է կարևորել նաև պրոֆեսոր Պ.Ե. Կազանսկու հետևյալ մոտեցումը, ըստ որի «Ներպետական իրավունքը չի կարող հակասել միջազգային իրավունքին, թերևս, եթե այդպիսի հակասություններ ինչ-ինչ պատճառով առաջացել են, ապա պետությունը պարտավոր է և՛ բարոյական, և՛ իրավական առումներով իր ներքին կարգավորումները համապատասխանեցնել իր իսկ կողմից ստանձնած միջազգային պարտավորություններին»[1]:

1. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ ԵՎ ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՓՈԽԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ-ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ (ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՅԱՆ ՓՈՐՁԸ ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ)

Անդրադառնալով առանձին երկրների սահմանադրական կարգավորումների համակարգային վերլուծությանը՝ մասնավորապես անհրաժեշտ է նկատել, որ ժամանակակից սահմանադրություն ունեցող երկրների սահմանադրական նորմերում գերակա նշանակություն է ստացել այն գաղափարը, համաձայն որի՝ միջազգային պայմանագրերի նորմերը կազմում են պետության իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մաս, իսկ դրանց կիրառման դեպքում այդ նորմերի և ներպետական իրավունքի նորմերի միջև հնարավոր հակասություն առաջանալու ժամանակ նախապատվությունը տրվում է միջազգային պայմանագրերի նորմերին[2]:

Այսպես, օրինակ՝ Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության Սահմանադրության (Հիմնական օրենքի) 25-րդ հոդվածով ամրագրված է հետևյալը. «Միջազգային իրավունքի ընդհանուր նորմերը հանդիսանում են դաշնության իրավունքի բաղկացուցիչ մասը: Նրանք գերակայություն ունեն օրենքների նկատմամբ և ուղղակիորեն ստեղծում են իրավունքներ և պարտականություններ դաշնային տարածքի բնակիչների համար» (հոդվ. 25)[3]: Կամ, Հունաստանի Սահմանադրության 28-րդ հոդվածի 1-ին կետով ճանաչված միջազգային պայմանագրերի իրավունքի նորմերը, ինչպես նաև միջազգային պայմանագրերը դրանց վավերացումից և ուժի մեջ մտնելուց հետո «դառնում են հունական ներքին իրավունքի բաղկացուցիչ մաս»[4]:

Իսկ Բուլղարիայի Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է, որ սահմանադրական կարգով վավերացված, հրապարակված և ուժի մեջ մտած

[1] Տե՛ս **Камаровский Л.А.** Основные вопросы науки международного права. - М., 1892, էջ 45:

[2] Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասը գրեթե նույնաբնույթ ամրագրում է բովանդակում:

[3] Տե՛ս Конституции зарубежных государств. - М., 2003, էջ 123:

[4] Տե՛ս Constitution of Greece // https://books.4minsk.by/normativnyj-pravovoj-akt/konstituciya/konstituciya-grecii.

միջազգային պայմանագրերը «դառնում են երկրի ներքին իրավունքի մաս»[1]: Գրեթե նույնաբովանդակ է Իսպանիայի Սահմանադրության 96/1 հոդվածի կարգավորումը, ըստ որի՝ Իսպանիայի կողմից օրինական կերպով կնքված և պաշտոնապես հրապարակված միջազգային պայմանագրերը կազմում են նրա ներքին օրենսդրության մի մասը, իսկ այդ պայմանագրերի դրույթները կարող են չեղարկվել, փոփոխվել կամ կասեցվել միայն միջազգային պայմանագրերում սահմանված կարգով կամ միջազգային իրավունքի ընդհանուր նորմերի համաձայն[2]:

Այսպիսի ընդհանրական և նմանատիպ դրույթներ պարունակում են նաև մի շարք այլ պետությունների սահմանադրություններում:

Անհրաժեշտ է նկատել, որ միջազգային պայմանագրերի նորմերի գերակա դերի ճանաչումը չնայած իր արտահայտումն է գտել բազմաթիվ պետությունների սահմանադրություններում, սակայն, դա չի նշանակում, որ ներպետական իրավական համակարգը փոխարինվում է միասնական համաշխարհային իրավական համակարգով:

Միջազգային պայմանագրի նորմերի գերակայությունը պետք է բխի այն տրամաբանության անհրաժեշտությունից, որ ազգային իրավական նորմերը համահունչ լինեն պետության համար պարտադիր կատարման ենթակա միջազգային պայմանագրերով ստանձնած պարտավորություններին, հետևաբար դրանք պետք է ներդաշնակեցվեն միջազգային իրավունքի համընդհանուր ճանաչված սկզբունքների և նորմերի հետ[3]: Տվյալ դեպքում, գերակայությունն անհրաժեշտ է ընկալել ոչ թե որպես մեկ իրավական համակարգի ենթակայություն մյուսի նկատմամբ, այլև՝ այդ գերակայության միջոցով կանխորոշել երկու իրավական համակարգերի հարաբերությունների բնույթը:

Անվիճելի է մնում այն սկզբունքի նշանակությունը, ըստ որի՝ պետությունը, իր ինքնիշխանությունից ելնելով, ազատ է ընտրելու իր քաղաքական, սոցիալական և մշակութային համակարգերը, ինչպես նաև սահմանելու իր օրենսդրությունը: Պետության ինքնիշխանությունը արտահայտվում է նաև Սահմանադրությամբ հռչակված առանձնահատուկ կարգավիճակում:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը սահմանում են, որ Սահմանադրությունն ունի բարձրագույն իրավաբանական ուժ, օրենքները պետք է համապատասխանեն

[1] Տե՛ս Constitution of the Republic of Bulgaria https://unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/compliance/Communications/Bulgaria_NGO_DEN/Annex_3_Constitution_of_the_Republic_of_Bulgaria.pdf

[2] Տե՛ս Конституции зарубежных государств. - М., 2003, էջ 214:

[3] Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ: Ընդ. խմբ. Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի: Երևան, «Իրավունք», 2010, էջ 107-108:

սահմանադրական օրենքներին, իսկ ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերը՝ սահմանադրական օրենքներին և օրենքներին:

Այս կարգավորումների բովանդակությունից հետևում է, որ՝ իրավական որևէ նորմ, այդ թվում նաև միջազգային պարտավորություններից բխող, չպետք է հակասի Սահմանադրությանը: Այս համընդհանուր նշանակություն ունեցող կանոնը բնորոշ է գրեթե բոլոր սահմանադրություններին:

Ապահովելով պետության իրավունքը՝ ինքնուրույն սահմանելու իր իրավական համակարգը՝ միջազգային պայմանագրերի իրավունքը միևնույն ժամանակ սահմանում է, որ ինքնիշխան իրավունքների իրացման ժամանակ, այդ թվում՝ օրենքներ սահմանելու իրավունքի շրջանակներում, պետությունները հաշվի են առնում իրենց պարտավորությունների ծավալները, որոնք բխում են միջազգային պայմանագրերի իրավունքի նորմերի բովանդակությունից:

Այստեղից, ընդհանրացնելով, անհրաժեշտ է նշել, որ իրավական համակարգ սահմանելու իրավունքը ներառում է նաև միջազգային պայմանագրերի իրավունքը, որի նորմերի իրականացումը ենթադրում է դրանց՝ ազգային իրավական մակարդակում փոխակերպումն ապահովելու մեթոդների ընտրության իրավունքը:

Միջազգային պարտավորությանը հակասող ներքին իրավունքի՝ օրենքի կամ այլ նորմատիվ ակտի ընդունումը կարող է հիմք հանդիսանալ այլ պետությունների բողոքի, ինչպես նաև հակաքայլերի ձեռնարկման համար:

Պետությունը, իրավունքն ու պետության իրավական համակարգը հանդիսանում են երկրի արտաքին աշխարհի հետ փոխհարաբերությունների և փոխգործակցության հիմնական կառուցակարգերը: Միջազգային հարաբերությունների դերի աճն ու դրանց ազդեցությունը ազգային հասարակությունների կյանքի վրա բերում է նրան, որ ազգային իրավական համակարգերը գնալով ավելի հաճախ կառուցվում են՝ հենց հաշվի առնելով ինչպես սահմանադրական իրավունքի, այնպես էլ՝ միջազգային պայմանագրերի իրավունքի պահանջները:

Միջազգային պայմանագրերի նորմերի և ներպետական իրավունքի նորմերի հարաբերակցության հարցը դիտարկելիս անհրաժեշտ է կարևորել նաև այդ համակարգերի փոխազդեցության որոշ առանձնահատուկ դեպքերը:

Այս առումով առավել բնութագրական է Եվրոպական միության օրինակը: Այսպես, ընդհանրական կանոններով Եվրոպական միության իրավունքի, Եվրոպական միության մասնակից պետությունների ազգային իրավունքի և միջազգային պայմանագրերի իրավունքի հարաբերակցությունը կառուցվում է նույն հիմքերի, նույն փոխհարաբերությունների վրա: Այլ կերպ ասած՝ այստեղ ևս կարելի է նշել Եվրոպական միության իրավունքի, Եվրոպական միության մասնակից պետությունների ազգային իրավունքի նկատմամբ միջազգային պայմանագրերի նորմերի գերակայության մասին:

Առանձնահատկությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ միջազգային պայմանագրերի իրավունքի նման՝ Եվրոպական միության և այդ Միության մասնակից պետությունների ազգային իրավական համակարգերի ձևավորումն ավելի հաճախ հիմնվում է պետությունների շահերի հավասարակշռման վրա:

Այս պատճառով Եվրոպական միության հանրային իրավունքի, անդամ պետությունների ազգային իրավունքի և միջազգային պայմանագրերի հարաբերակցությունն ունի առանձնահատուկ բնույթ: Եվրոպական միության իրավունքի համակարգին թերևս ավելի մոտ է միջազգային պայմանագրերի իրավունքի բնույթը, քան՝ ներպետական իրավունքը, քանի որ այն հիմնված է պետությունների շահերի հավասարակշռման վրա, սակայն օժտված է ուղղակի ներգործությամբ և ազգային իրավունքի նկատմամբ բացարձակ գերակայությամբ[1]:

2. ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԵՎ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ ՆՈՐՄԵՐԻ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՄՈԴԵԼՈՒՄ

Ժամանակակից իրավական պետությունում սահմանադրական իրավունքի և միջազգային պայմանագրերի իրավունքի փոխհարաբերության հիմնահարցը կարևոր նշանակություն ունի: Մի դեպքում, դա պայմանավորված է աշխարհաքաղաքական գործընթացների խորացման ընթացքով, իսկ մեկ այլ դեպքում՝ մարդու իրավունքները դիտարկվում են որպես միջազգային պայմանագրերով ստանձնած պարտավորություններով և միաժամանակ ներպետական իրավունքով համընդհանուր պաշտպանության առարկա:

Միաժամանակ, անհրաժեշտ է նկատել, որ սահմանադրական իրավունքի և միջազգային պայմանագրերի իրավունքի նորմերի գործառնական կապը բացատրվում է այն հիմնավորմամբ, որ՝ մի կողմից, միջազգային պայմանագրերի և ներպետական իրավունքը կազմում են մեկ միասնական համակարգ, որտեղ միջազգային պայմանագրի նորմերն ուժի մեջ մտնելու պահից ինքնաբերաբար դառնում են ներպետական իրավունքի համակարգի բաղկացուցիչ մաս, մյուս կողմից՝ դրանք տարբեր համակարգեր են, և միջազգային պայմանագրի նորմը կարող է կիրառվել երկրի ներսում միայն հատուկ ներպետական ակտի կամ իմպլեմենտացիայի միջոցով:

Իրավական նորմերի աստիճանակարգության տեսանկյունից Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունն ունի բարձրագույն իրավաբանական ուժ (Սահմանադրություն, հոդվ. 5, մաս 1), ինչը նշանակում է, որ վավերացման

[1] Մանրամասն տե՛ս **Հարությունյան Ա.Շ.** Եվրոպական միության իրավունքի հիմունքները: Եր., 2011, էջ 243-250:

ենթակա միջազգային պայմանագրերը պետք է համապատասխանեն Սահմանադրությանը, իսկ վերջինիս հակասության դեպքում՝ այդպիսի միջազգային պայմանագրերը չեն կարող վավերացվել (Սահմանադրություն, հոդվ. 116, մաս 3):

Այս գերակայությունն ապահովվում է նախնական սահմանադրական վերահսկողության միջոցով, երբ՝ մինչև Ազգային ժողովի կողմից վավերացումը, Սահմանադրական դատարանը ստուգում է պայմանագրով ստանձնած պարտավորությունների համապատասխանությունը Սահմանադրությանը:

Միևնույն ժամանակ, վավերացված միջազգային պայմանագրերը կիրառման դեպքում ունեն նախապատվություն օրենքների նկատմամբ, և եթե դրանցում սահմանված են այլ նորմեր, քան նախատեսված են օրենքներով, ապա գործում են միջազգային պայմանագրի դրույթները (Սահմանադրություն, հոդվ. 5, մաս 3):

Սահմանադրական իրավունքի և միջազգային պայմանագրերի նորմերի փոխգործակցությունն արտահայտվում է նաև մի շարք ուղղություններով, որոնցից առաջնայինը իրավական ինկորպորացիան և տրանսֆորմացիան է, երբ միջազգային պայմանագրերի նորմերը ներառվում են ներպետական իրավական համակարգ՝ ուղղակի հղումների կամ օրենսդրության համապատասխանեցման միջոցով:

Այստեղ կարևոր դեր ունի նաև մեկնաբանական կամ ինտերպրետացիոն փոխգործակցությունը, քանի որ սահմանադրական նորմերը հաճախ բացահայտվում են միջազգային պայմանագրերի իրավունքի և դատական ակտերի, այդ թվում՝ մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային պայմանագրերի հիման վրա գործող մարմինների պրակտիկայի լույսի ներքո (Սահմանադրություն, հոդվ. 81, մաս 1): Այս ամենը նպաստում է իրավական համակարգերի ոչ միայն ներդաշնակեցմանն ու միասնականացմանը, որտեղ միջազգային պայմանագրերը ծառայում են որպես կողմնորոշիչ սահմանադրական կարգավորումների ու գործընթացների հետագա զարգացման համար:

Հնարավոր իրավական հակասություններից կամ կոլիզիաներից խուսափելու նպատակով կիրառվում են հատուկ կառուցակարգեր, ինչպիսին է համադրելիության կանխավարկածը, որի դեպքում իրավակիրառողը փորձում է գտնել նորմերի և դրանց ներդաշնակ մեկնաբանությունների համադրելիության շրջանակում: Այն դեպքերում, երբ կարևոր միջազգային պայմանագրերով պարտավորությունների ստանձնումն անհնար է գործող Սահմանադրության պայմաններում, պետությունը կարող է դիմել սահմանադրական փոփոխությունների ինստիտուտին: Վերջնարդյունքում, սահմանադրական իրավունքի նորմերի և միջազգային պայմանագրերի հարաբերակցությունը հիմնվում է սահմանադրական ինստիտուտների փոխգործակցության սկզբունքի վրա, ինչը թույլ է տալիս պահպանել պետության ինքնիշխանությունը՝

միաժամանակ կատարելագործելով մարդու իրավունքների պաշտպանության ներպետական համակարգը:

Այս հարաբերակցության գործնական կողմն առավել հստակ արտահայտվում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության առանձին հոդվածներում, որոնք սահմանում են միջազգային պայմանագրերի իրավունքի տեղը ներպետական իրավական համակարգում: Մասնավորապես, Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի կարգավորումների բովանդակությունից հետևում է, որ վավերացված միջազգային պայմանագրերը հանդիսանում են Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասը, և եթե դրանցում սահմանված են այլ նորմեր, քան նախատեսված են օրենքներով, ապա կիրառվում են միջազգային պայմանագրերի նորմերը: Ավելին, Սահմանադրության 81-րդ հոդվածը սահմանում է կարևորագույն հետևյալ կանոնը, ըստ որի՝ հիմնական իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ սահմանադրական դրույթները մեկնաբանելիս հաշվի է առնվում Հայաստանի Հանրապետության վավերացված՝ մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային պայմանագրերի հիման վրա գործող մարմինների պրակտիկան: Սա նշանակում է, որ միջազգային կազմակերպությունների, հատկապես Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշումները դառնում են սահմանադրական նորմերի բովանդակության բացահայտման պարտադիր գործիք:

Փոխգործակցության մեկ այլ կարևոր ձև է նաև սահմանադրական մասնագիտացված դատական վերահսկողությունը, որն իրականացնում է Սահմանադրական դատարանը: Այս գործընթացը երաշխավորում է, որ պետությունը չստանձնի այնպիսի միջազգային պարտավորություններ, որոնք կարող են վտանգել սահմանադրական կարգը կամ ինքնիշխանությունը:

Եթե միջազգային պայմանագիրը ճանաչվում է Սահմանադրությանը հակասող, այն չի կարող վավերացվել, քանի դեռ համապատասխան փոփոխություններ չեն կատարվել հենց Սահմանադրության մեջ: Սա ևս մեկ անգամ ընդգծում է սահմանադրական նորմի նախապատվությունը միջազգային պայմանագրերի նորմի նկատմամբ վերջինիս ներպետականացման փուլում, սակայն վավերացումից հետո այդ նորմերը սկսում են գործել փոխլրացման և ներդաշնակության սկզբունքով:

Այսպիսով, սահմանադրական իրավունքի նորմերի և միջազգային պայմանագրերի հարաբերակցությունը ոչ թե մրցակցային է, այլ փոխգործակցող ու փոխլրացնող: Միջազգային պայմանագրերը հարստացնում են ներպետական իրավունքը նորարարական լուծումներով և պաշտպանության մեխանիզմներով, իսկ Սահմանադրությունը ծառայում է որպես այդ նորմերի զտիչ և իրավական հիմք՝ ապահովելով պետության իրավական ինքնությունը: Այս համակարգված կապը ժամանակակից ինտեգրացիոն գործընթացների համատեքստում

ապահովում է իրավունքի գերակայությունը և նպաստում է պետության կայուն զարգացմանը:

Միջազգային պրակտիկայում սահմանադրական իրավունքի և միջազգային պայմանագրերի իրավունքի փոխգործակցությունն առավել ցայտուն է դառնում մարդու իրավունքների պաշտպանության համակարգում, որտեղ միջազգային պայմանագրերը հանդես են գալիս որպես «նվազագույն չափանիշներ»: Սա նշանակում է, որ պետությունը պարտավորվում է ապահովել իրավունքների պաշտպանության գոնե այն մակարդակը, որը սահմանված է միջազգային փաստաթղթերով, սակայն Սահմանադրությամբ կարող է սահմանել ավելի բարձր երաշխիքներ:

Այս առումով հատկանշական է միջազգային պայմանագրերի նորմերի առնվազն նվազագույն «սահմանադրականացումը», երբ միջազգային պայմանագրերի իրավունքի սկզբունքները, ինչպիսիք են համաչափությունը կամ իրավական որոշակիությունը, ներթափանցում են ներպետական դատական պրակտիկա և դառնում սահմանադրական արդարադատության անբաժանելի մասը:

Նման փոխգործակցությունը նպաստում է այսպես կոչված «բաց սահմանադրականության» ձևավորմանը, որտեղ պետությունը՝ իր ինքնիշխանության ապահովման պահանջների պահպանման շրջանակում, պատրաստակամ է ընդունել միջազգային իրավակարգի առաջադեմ զարգացումները:

Այսպիսով, ընդհանրացնելով հետազոտման առարկա հիմնախնդիրների պատմահրավական, տեսական և համեմատական վերլուծության ու հետազոտության արդյունքները՝ անհրաժեշտ է կատարել հետևյալ **եզրահանգումները.**

1) Սահմանադրական իրավունքի և միջազգային պայմանագրերի իրավունքի նորմերի հարաբերակցության հիմքում ընկած է փոխլրացման և համակարգային ներդաշնակության սկզբունքը, որը սահմանադրական ժամանակակից կարգավորումների փուլում դուրս է եկել ավանդական «դուալիզմ ընդդեմ մոնիզմի» դիխոտոմիայից (երկճյուղավորում) և այն անհրաժեշտ է ընկալել ոչ թե որպես մրցակցային կամ մեկը մյուսի նկատմամբ ենթակայության, այլ որպես փոխգործակցող, ներդաշնակեցնող և փոխլրացնող համակարգ, այստեղից՝ իրավական պետության կայացման համար անհրաժեշտ է ոչ թե նախապատվությունը տալ համակարգերից մեկին, այլ ապահովել դրանց ներդաշնակ գոյակցությունը՝ հիմնված մարդու իրավունքների գերակայության և պետության ստանձնած միջազգային պարտավորությունների բարեխիղճ կատարման վրա:

2) Ներպետական իրավական համակարգում օրենքների նկատմամբ միջազգային պայմանագրի նորմերի գերակայությունը չի ենթադրում ստորադասել Սահմանադրությունը, այլ ընդհակառակը՝ Սահմանադրությունն է հանդիսանում այն իրավական «զտիչը», որը նախնական սահմանադրական վերահսկողության ինստիտուտի միջոցով ապահովում է պետության ինքնիշխանության և սահմանադրական կարգի անխաթարությունը:

3) Միջազգային պայմանագրերի (մասնավորապես՝ մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում) և դրանք մեկնաբանող միջազգային մարմինների պրակտիկայի ինկորպորացիան ազգային սահմանադրական արդարադատության մեջ հանգեցնում է այդ պայմանագրերի նորմերի սահմանադրականացմանը, հետևաբար՝ այսպես կոչված «բաց սահմանադրականության» ձևավորման և պետության ինքնիշխանության ապահովման պահանջների պահպանման համատեքստում նպաստում սահմանադրական նորմերի դինամիկ զարգացմանը՝ չխախտելով ազգային իրավական ինքնությունը:

4) Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական մոդելի պարագայում (հոդվ. 5, 81 և 116) սահմանադրական իրավունքի և միջազգային պայմանագրերի իրավունքի նորմերի միջև հնարավոր իրավական հակասություններից խուսափելու համար իրավակիրառ պրակտիկան առաջնորդվում է համադրելիության կանխավարկածով, երբ ազգային օրենսդրությունը, որքանով դա հնարավոր է, պետք է մեկնաբանվի պետության ստանձնած միջազգային պարտավորություններին համահունչ, ապահովելով Սահմանադրության բարձրագույն իրավաբանական ուժը, երաշխավորելով միջազգային պայմանագրերի առաջնահերթությունը օրենքների նկատմամբ և միջազգային իրավունքի առաջադեմ պրակտիկան ծառայեցնելով ներպետական մակարդակում մարդու իրավունքների պաշտպանության համակարգային կատարելագործմանը:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Սահմանադրական իրավունքի նորմերի և միջազգային պայմանագրերի իրավունքի նորմերի հարաբերակցության պատմաիրավական, տեսական և համեմատական-իրավական համալիր հետազոտությունը թույլ է տալիս կատարել հետևյալ ամփոփիչ եզրահանգումները.

1. **Համակարգային ներդաշնակություն և փոխլրացում.** Ժամանակակից ինտեգրացիոն գործընթացների և մարդու իրավունքների պաշտպանության համընդհանուր համատեքստում երկու իրավական համակարգերի հարաբերակցությունը դուրս է եկել «դուալիզմ ընդդեմ մոնիզմի» ավանդական տեսական դիխոտոմիայից: Սահմանադրական իրավունքի և միջազգային պայմանագրերի նորմերի փոխգործակցությունը հենվում է փոխլրացման և համակարգային ներդաշնակության սկզբունքի վրա: Իրավական պետության

կայացման համար անհրաժեշտ է ոչ թե նախապատվությունը տալ համակարգերից մեկին, այլ ապահովել դրանց ներդաշնակ գոյակցությունը՝ հիմնված պետության ստանձնած միջազգային պարտավորությունների բարեխիղճ կատարման (*pacta sunt servanda*) վրա:

2. **Սահմանադրությունը որպես իրավական «զտիչ».** Ներպետական իրավական համակարգում օրենքների նկատմամբ վավերացված միջազգային պայմանագրերի նորմերի գերակայությունը (ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 3-րդ մաս) չի նվազեցնում Սահմանադրության բարձրագույն իրավաբանական ուժը: Սահմանադրությունն է հանդիսանում այն առաջնային իրավական «զտիչը», որը նախնական սահմանադրական վերահսկողության ինստիտուտի միջոցով (ՀՀ Սահմանադրության 116-րդ հոդվածի 3-րդ մաս) երաշխավորում է պետության ինքնիշխանությունը, սահմանադրական կարգի անխաթարությունը և թույլ չի տալիս Սահմանադրությանը հակասող պարտավորությունների ստանձնում:

3. **«Բաց սահմանադրականություն» և դինամիկ զարգացում.** Մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային պայմանագրերի և դրանք մեկնաբանող մարմինների (մասնավորապես՝ ՄԻԵԴ-ի) պրակտիկայի ինկորպորացիան ազգային սահմանադրական արդարադատության մեջ (ՀՀ Սահմանադրության 81-րդ հոդված) հանգեցնում է այդ նորմերի «սահմանադրականացմանը»: Սա նպաստում է «բաց սահմանադրականության» ձևավորմանն ու սահմանադրական նորմերի դինամիկ զարգացմանը՝ միջազգային պայմանագրերը դիտարկելով որպես պաշտպանության «նվազագույն չափանիշներ» և միաժամանակ պահպանելով ազգային իրավական ինքնությունը:

4. **Համադրելիության կանխավարկածը.** Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական մոդելի պարագայում իրավական հնարավոր հակասություններից կամ կոլիզիաներից խուսափելու համար իրավակիրառ պրակտիկան առաջնորդվում է համադրելիության կանխավարկածով: Ազգային օրենսդրությունը, որքանով դա հնարավոր է, պետք է մեկնաբանվի միջազգային պարտավորություններին համահունչ՝ ապահովելով Սահմանադրության բարձրագույն իրավաբանական ուժը և միջազգային առաջադեմ պրակտիկան ծառայեցնելով ներպետական մակարդակում մարդու իրավունքների պաշտպանության համակարգային կատարելագործմանը:

Օգտագործված գրականության ցանկ

Նորմատիվ իրավական ակտեր

1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (06.12.2015 թ. հանրաքվեով ընդունված փոփոխություններով), ուժի մեջ է մտել 22.12.2015 թ., ՀՀՊՏ 2015.12.21/Special issue, Հոդ. 1118:

2. Конституция Болгарской Республики (Constitution of the Republic of Bulgaria), 12.07.1991 г. [Էլեկտրոնային ռեսուրս]. Հասանելի է՝ https://unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/compliance/Communications/Bulgaria_NGO_DEN/Annex_3_Constitution_of_the_Republic_of_Bulgaria.pdf

3. Конституция Греческой Республики (Constitution of Greece), 09.06.1975 г. [Էլեկտրոնային ռեսուրս]. Հասանելի է՝ https://books.4minsk.by/normativnyj-pravovoj-akt/konstituciya/konstituciya-grecii/

4. Конституции зарубежных государств / Сост. В.В. Маклаков. - М.: Юристъ, 2003. - 624 с.

Մասնագիտական գրականություն

5. **Հարությունյան Ա.Շ.**, Եվրոպական միության իրավունքի հիմունքները: Ուսումնական ձեռնարկ: Ա.Շ. Հարությունյան, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2011, 380 էջ:

6. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ: Ընդհ. խմբ. Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի: Երևան, «Իրավունք», 2010, 1086 էջ:

7. **Батычко В.Т.** Международное право: Соотношение внутригосударственного и международного права / Конспект лекций. - Таганрог: ТТИ ЮФУ, 2011 [Էլեկտրոնային ռեսուրս]. Հասանելի է՝ http://www.aup.ru/books/m232/2_3.htm

8. **Буткевич В.Г.** Соотношение внутригосударственного и международного права / В.Г. Буткевич. - Киев: Выща школа, 1981. - 311 с.

9. **Грабарь В.Э.**, Материалы по истории литературы международного права в России (1647-1917) / В.Э. Грабарь. - М.: Изд-во АН СССР, 1958. - 491 с.

10. **Каланда В.А.** О трансформации норм международного права в правовую систему РФ / В.А. Каланда // Московский журнал международного права (МЖМП). 1994. № 3.

11. **Камаровский Л.А.** Основные вопросы науки международного права / Л.А. Камаровский. - М.: Типогр. Э. Лисснера и Ю. Романа, 1892 [Էլեկտրոնային ռեսուրս]. Հասանելի է՝ https://studfile.net/preview/16829739/

12. **Карташкин В.А.** Права человека в международном и внутригосударственном праве / В.А. Карташкин. - М.: ИСП РАН, 2005. - 268 с.

13. **Миронов Н.В.** Соотношение международного договора и внутригосударственного закона // Советский ежегодник международного права, 1965 / Цит. по: Пастухова Л.В. Право международных договоров: Учебное пособие. - Симферополь: ИС «АРИАЛ», 2020. - 188 с.

14. **Радойнов П.**, Международно-правовые проблемы экономической интеграции / П. Радойнов. - София: Изд-во БАН, 2-е изд., 2018. - 240 с.

15. **Стародубцев Г.С.** Международно-правовая наука на постсоветском пространстве / Г.С. Стародубцев // Журнал: Энциклопедия права. 2014. Том 2. № 1. - С. 15–24.

16. **Степкин Е.Ю.** Соотношение норм конституционного права России и международного права при обеспечении личных прав человека и гражданина: Дисс. ... д-ра юрид. наук / Е.Ю. Степкин. - М., 2004. - 380 с.

17. **Усенко Е.Т.** Соотношение и взаимодействие международного и национального права и Российская Конституция / Е.Т. Усенко // Московский журнал международного права (МЖМП). 1995. № 2.

18. **Fitzmaurice G.** The General Principles of International Law Considered from the Standpoint of the Rule of Law // Recueil des Cours (Pdc, Hague Academy of International Law), Vol. 92, 1957-II.

19. **Kelsen H.** General Theory of Law and State / H. Kelsen. - Cambridge: Harvard University Press, 1945. 516 p.

20. **Kelsen H.**, Principles of International Law / H. Kelsen. - New York: Holt, Rinehart and Winston, 1967 (reprinted, 2011). 602 p.

21. **Scelle G.**, Cours de droit international public / G. Scelle. - Paris: Domat-Montchrestien, 1948. 1008 p.

СООТНОШЕНИЕ НОРМ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА И НОРМ ПРАВА МЕЖДУНАРОДНЫХ ДОГОВОРОВ: ИСТОРИЧЕСКИЙ И СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

Аннотация

В статье проведен системный историко-правовой, теоретический и сравнительно-правовой анализ соотношения норм конституционного права и норм права международных договоров. **Предметом** исследования являются механизмы взаимодействия внутригосударственного конституционного регулирования и международно-правовых обязательств, а **целью** — выявление эффективной и оптимальной модели их взаимоотношений в национальной правовой системе, в частности, в контексте Конституции Республики Армения.

В работе подробно рассмотрены историческая эволюция дуалистической и монистической теорий, специфический характер права Европейского союза, а также проявления приоритета норм международных договоров в конституционной практике ряда зарубежных стран (Германии, Греции, Болгарии, Испании).

В результате исследования обосновано, что в условиях современных интеграционных процессов превалирующее соотношение вышло за рамки традиционной дихотомии «дуализм против монизма» и опирается на принцип взаимодополняемости, системную гармонию и презумпцию сопоставимости. В статье показано, что приоритет ратифицированных международных договоров над национальными законами не умаляет высшую юридическую силу Конституции, поскольку именно Конституция выступает в качестве первичного правового «фильтра», гарантирующего государственный суверенитет.

В то же время проанализирована роль инкорпорации практики международных органов по правам человека (в частности, ЕСПЧ), которая способствует динамичному развитию конституционных норм и формированию «открытого конституционализма» при сохранении национальной правовой идентичности.

Ключевые слова: конституционное право, международные договоры, соотношение правовых систем, дуализм и монизм, высшая юридическая сила Конституции, презумпция сопоставимости, открытый конституционализм.

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE NORMS OF CONSTITUTIONAL LAW AND THE NORMS OF INTERNATIONAL TREATY LAW: A HISTORICAL AND COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

Annotation

The article presents a comprehensive historical-legal, theoretical, and comparative-legal analysis of the relationship between the norms of constitutional law and the norms of international treaty law. The **subject** of the research encompasses the mechanisms of interaction between domestic constitutional regulations and international treaty obligations, while its **objective** is to identify an effective and optimal model of their interrelation within the national legal system, specifically in the context of the Constitution of the Republic of Armenia.

The paper examines in detail the historical evolution of dualist and monist theories, the unique nature of European Union law, as well as the manifestations of the supremacy of international treaty norms in the constitutional practice of several foreign countries (Germany, Greece, Bulgaria, and Spain).

As a result of the study, it is substantiated that under modern integration processes, the prevailing relationship has transcended the traditional dichotomy of "dualism versus monism" and relies on complementarity, systemic harmony, and the presumption of compatibility. The article demonstrates that the precedence of ratified international treaties over domestic laws does not diminish the supreme legal force of the Constitution, as the Constitution itself serves as the primary legal "filter" guaranteeing state sovereignty.

Furthermore, the role of incorporating the practice of international human rights bodies (particularly the ECtHR) is analyzed, which leads to the dynamic development of constitutional norms and the formation of "open constitutionalism" while preserving national legal identity.

Keywords: constitutional law, international treaties, interrelation of legal systems, dualism and monism, supreme legal force of the Constitution, presumption of compatibility, open constitutionalism.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 25.07.2026 թ., տրվել է գրախոսության 28.07.2026 թ., ընդունվել է տպագրության 15.08.2026 թ.: